

направо от Москва през Северния полюс до Ванкувър, без кацане на друго летище. Цял свят следеше смелия полет на съветските летци В. П. Чкалов, Г. Ф. Байдуков и А. В. Беляков. Стана известно, че във въздуха лети 11-тонна стоманена птица с криле 34 метра и т.н. А когато самолетът кацна благополучно на американска земя, даваха се описания на радушното гостоприемство на съветските летци от американския народ, че са били приветствувани и от президента на САЩ Фр. Рузвелт. Предаваше се и разговорът, който особено допадна на Вапцаров:

— Богат ли сте мистър Чкалов? — запитал един американец.

— Да — отговорил той, — за мен работят 170 милиона.

— Рубли или долари? — продължил американецът.

— Не — отговорил Чкалов, — 170 милиона хора, които работят за мен така, както аз работя за тях.

Ние с възхищение слушахме тези разкази, защото за прогресивната младеж Съветският съюз беше надеждата, любовта и вдъхновението на нашия живот. А Вапцаров беше необикновено щастлив, че така бързо се реализират неговите мечти от стихотворението „Романтика“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Юни — край

Заная в регистратурата на административния отдел на столичната община 4 плика, в два от които са запечатани поотделно стихотворенията: „Химн“ („Неспирно напайрай, разраствай. . .“) с мото „1937“ и входящ номер 27; вторият химн е („Огромен град със звезден покрив. . .“) с мото „Прогрес“ и входящ № 28.

Двата листа с химните са напечатани на пишеша машина. Встрани от текста са поставени входящите номера 27 и 28. Те са предадени на съпругата на поета Б. Вапцарова след 9.IX. 1944 г. от писателя Петър Славински. Съхраняват се в Дом-музей Н. Вапцаров, София (Ръкописът на двата химна се намира в тетрадка от формуляри — в Дом-музей Н. Вапцаров, София.)

Вапцаров често пътува като огняр с увеселителен влак за с. Владая.

„Веднъж бяхме назначени за увеселителен влак за Владая. Влакът беше много тежък, локомотивът едвам го влачеше, пещта почти не се затваряше. От влака се чуваха веселите песни и смехът на излетниците. Във Владая Колю отказва да се разходим, защото искал да пише. Трябвало да потеглим обратно в 20 часа. Към 17 ч. се изви страшна буря с проливен дъжд. Към втория кантон влакът беше спрял с взривове и червен сигнал. На линията беше паднала огромна скала и чакъл. Преодолявайки бурята, бдителният кантонер предотврати една ужасна катастрофа. След като се освободихме от машината, заведох Колю у дома. Тази вечер разбрах, че са братовчеди с жена ми. След няколко дена Колю ми прочете ръкописа на детската поема „Влак“, като ме молеше за критика. Аз бях очарован и учуден. В детската поема, написана с рядко майсторство. . . беше възпян благородният труд на железничаря и неговата готовност за жертви в служба на обществото“ (Йордан Коларов. Сб. Н. В., с. 137).

Юли 1—15

Илиза първа част на поемата „Влак“ във в. „Железничарски подем“ (юли 1937 г. в приложението „Вестник за железничарските деца“, г. I, бр. 7, юли 1937) с подпис Никола Вапцаров. (Голяма част от ръкописа — в Тетрадката от формуляри, Дом-музей Н. Вапцаров, София.)

„Всяко напечатано стихотворение беше радост за нас, защото подхранваше надеждата ни, че Колю ще стане известен в литературните среди и може би ще го вземат на работа в някоя редакция. А неговото здраве се влошаваше. Той се намирал в творческо напрежение, постоянно пишеше, задраскваше, късаше листовите и пак започваше отново. Особено съм запомнила юнските и юлските вечери. Аз изчислявах описите-застраховки до късно в кухнята, а Колю пишеше в стаята и ме чакаше да свърша, за да си легнем заедно. Понякога се случваше да мине полунощ, но ние още работехме. За бодрост пиехме по един силен чай с лимон, поприказваме малко и продължим, но и двамата бяхме радостни от чувството, че стъпваме на краката си“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Фотографира се, за да му се издаде легитимация за безплатно пътуване по БДЖ. На снимката той е с остригана коса (Снимката — Дом-музей Н. Вапцаров, София, залепена на членската карта на поета, издадена посмъртно от Съюза на българските писатели през 1947 г.)

Получават с Бойка карти-легитимации за безплатно пътуване по БДЖ.

№ на секретариата 91760	„Български държавни железници и пристанища трети клас, ЛЕГИТИМАЦИЯ	№ на службата 5242
----------------------------	---	-----------------------

Издадена на Никола Иванов Вапцаров, длъжност огняр; местослужене — депо София.
Настоящата легитимация служи за удостоверяване правото за пътуване по БДЖ безплатно или с намаление според условията на специалния правилник.

Главен секретар: (п) Б. Колчев	Началник службата: инженер (неясно)	Служба тракция София
-----------------------------------	--	-------------------------

на притежателя Н. Вапцаров
15.VII.1937

(Железничарската легитимация — Дом-музей Н. Вапцаров, София.)

„Хората от Министерството на железниците се ползуваха с известни привилегии с оглед на длъжността, която заемаха. Доколкото си спомням, огнярите получаваха на две години шаячен плат за костюм — униформа, топла къса полушуба и право на три безплатни пътувания в трета класа по линиите на БДЖ. Колкото много удобно се чувствуваше в железничарската черна куртка. В студени дни я носеше и в къщи. А легитимациите получихме след няколко месеца служба, съобразно наредбата. Ние бързахме да ги получим, защото той трябваше да пътува за Банско да си почине, беше се много изморил“ (Спомен на Б. Вапцарова. Железничарската куртка — в Дом-музей Н. Вапцаров, София.)

Юли — втората половина

Вапцаров е в Банско на почивка при родителите си.

Август — началото

Вапцаров се завръща в София отпочинал и пълен с творчески замисли за бъдещи стихотворения.

Август 17—31

Гледа с Бойка 2—3 пъти филма „Чапаев“, който се прожектира с голям успех в софийското кино „Модерен театър“.

„Помня с какво въздушевание той посрещна представянето на филма „Чапаев“. Романът и филмът бяха предмет на непрекъснато възхищение. Той казваше:

— Виеги започвам тежко да дишам от възлнение, когато си представя някои картини от филма. Виждам Чапаев като военачалник, като жив, истински талантлив дивизионен началник, наведен над картата, основно да подготвя сражението, в друга — изпъква храбрият командир, който учи бойците на стратегия и смелост и дава пример на храброст, като стои начело на колоната, виждам духовната красота на народния герой. Но главното във филма е, че Чапаев не е идеализиран, а са показани и неговите слабости. Ние го виждаме на места избухлив — пренебрежението му към офицерите от щаба, особено към тези от старата армия. Понякога той не проумява цялата сложност на политиката на партията и т. н. И с гордост завършваше: „Пред този филм бледнеят всички американски филми, от които съм се възхищавал досега“ (Б. Вапцарова, Миллионите възкръсват. С., 1961, с. 293—294.)

Узнава резултатите от конкурса за химна на София, чете последните броеве на сп. „Сердика“.

„Химнът на София. До края на м. юни са постъпили в архивата при столичната община 60 проекта за химн на столицата. Назначената комисия под председателството на пом.-кмета

г. Стоилов и членове писателите г.г. Траянов, Каралийчев, Бадев и Подвързачов ще прегледат представените трудове през идния месец август“ (Сердика, кн. V, юли 1937).

„Химнът на София. Комисията по преглеждане проектите за химна на столицата е прегледала в заседанието си на 2 август представените проекти и не е одобрила никой от тях. Задържаха е някои от представените проекти, за да участвуват в следното състезание (Сердика, кн. VI, авг. 1937).

Септември 2

В сп. „Занаятчийска кооперативна беседа“, кн. I, в рубриката „Детска кооперативна беседа“ е напечатано стихотворението „Бай Иван“ с подпис Н. Вапцаров (Ръкописът без заглавие — в Тетрадката от формуляри).

„След спирането на в. „Нова камбана“ Г. Караславов стана редактор в сп. „Занаятчийска кооперативна беседа“ и веднага даде място за публикуване на Кольовите стихотворения, в което целеше да поддържа самочувствието на Вапцаров като творец. В момента тази поддръжка беше крайно необходима за него. За хонорар и дума не можеше да става по това време. Самото списание едва се издържаше (Спомен на Б. Вапцарова).

Септември 18

Народният театър открива сезона с пиесата „Бащи и синове“ от Владимир Полянов, гледана от Вапцаров.

„Сега не мога да си спомня точно дали бяхме на премиерата или на следващите представления. Авторът беше стар познат на семейство Вапцарови, а Кольо четеше всяко произведение на Вл. Полянов. Понякога в къщи спорехме върху творбите му, защото не бяхме съгласни с позициите на писателя или намирахме неправдоподобни действията на неговите герои“ (Спомен на Б. Вапцарова. В библиотеката на Дом-музей Н. Вапцаров, София, се съхраняват книгите на Вл. Полянов „Слънцето угасна“, „Вик“, „Четири разказа“, „Княз без корона“ и др.).

Септември 20—25

Гледа в кино „Култура“ филма „Сън в лятна нощ“ от У. Шекспир, постановка на видния театрален реформатор Макс Райнхард.

„Кольо бе възхитен от филма. Вечерта, когато се прибрах от работа, първите му думи бяха за изключителната постановка на филма. Започна да ми преразказва сцени и реплики. Този филм той гледа няколко пъти, вече като творец. Как човечно и с лек хумор за всички времена е представена великата илюзия за любовта. От Б. Дановски научихме, че Макс Райнхард е избягал от Хитлер, че е театрален десет от световен мащаб, че филмът „Сън в лятна нощ“ се смята от всички специалисти като едно от великите постижения на киноизкуството“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Септември — краят, октомври — началото

Извън работното си време много чете — особено произведенията на българските съвременни писатели и всичко, каквото му попадне от съветски автори. (В библиотеката на Дом-музей Н. Вапцаров, София, между книгите, излезли през 1937 г., са „Избрани разкази“, том I, от Михалаки Георгиев, „Мост“ — поема от Мария Грубешлиева, „Херман и Доротея“ от Гьоте „Прах след стадата“ от Матвей Вълев и др.)

„На работа винаги носеше книга за прочит. Бяхме пътували веднъж с товарен влак до Плевен. Грохнал от умора, вместо да поспи малко в резервната стая, той извади книга и дълго чете. Друг път бяхме изпратени с работен влак за кариерата при Земен (Кюстендилско, б.а.). Докато работниците по поддържането товареха вагоните, той четеше на глас книгата „Ден втори“ от Еренбург. Четеше на глас, а спирачите, насядали около нас, слушаха. Кольо особено наблягаше на интересните места и ги четеше даже и по два пъти. След прочитането на дадена глава правехме коментари. Вечерта Кольо ми каза: „Днес свършихме хубава работа!“ и като помълча малко, продължи: „Мислиш ли, че нашите хора са по-лоши? . . . Напротив, ние имаме прекрасен народ“ . . . През целия път разговорът ни беше все около прочетеното“ (Г. В. Георгиев. — Сб. Н. В., с. 141).

Получава стихосбирката „Меридиани“ от Пантелей Матеев с автограф: „На Никола Йонков спомен от Пант. Матеев, 1937 г.“

„Ние често ходехме на гости у П. Матеев, който по това време живееше на ул. „Чепино“, близо до нашата квартира. Веса и Пантелей бяха благоразположени към нас. От домакина научавахме кои нови съветски филми са преминали през цензурата и ще се прожектират в София. П. Матеев работеше във филмово представителство и знаеше много интересни факти из областта на световното филмово изкуство. Тук много се говореше за поезия, за новоизлезли стихосбирки. Помня, че на Пантелей му стана много приятно, когато Кольо му съобщи, че неговата поема „13“ в стихосбирката „Меридиани“ има голям успех сред младежта, рецитирана е от Б. Вапцаров на срещи и вечеринки“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Октомври

Научава, че повторно проведеният конкурс за хими на София е спечелен от Асен Разцветников. В книжка VIII на сп. „Сердика“ от октомври 1937 г. прочита премираното стихотворение.

Продължава да носи тежката огнярска служба.

„Кольо не можа да отиде на работа в „Железничарски подем“, а здравето му беше в таква състояние, че всеки момент можеше да се открие каверна. Запитах го защо не помоли баща си да използва връзките си в Министерството на железниците да се води по щат огняр, но да работи в редакцията на „Железничарски подем“. Но той твърдо ми отговори:

— Това няма да направя. Как ще гледам в очи моите колеги от железопътното движение, когато ги срещна, ще чувствам в погледа им присмех, че съм отишъл на топло място, че съм избягал от трудностите. Какъв пример ще даваме ние, комунистите!“ (Спомен на Б. Вапцарова).

„Никому той не се мъчеше да угоди, към никого не се стремеше да се приспособи. И поради това може би той искаше да остане в производството, между работниците, облегнат само на своята професия, на своята отлична подготовка като машинен техник. Инак с името и влиянието на баща си той можеше като хиляди други да заеме някоя лека служба, някоя синекурна длъжност, каквито длъжности тогава се раздаваха наляво и надясно . . .“ (Г. Караславов. Срещи и разговори с Н. Вапцаров, с. 61).

Заедно с Бойка посещават XI обща художествена изложба. На Вапцаров особено му харесват картините: „Семейство“ от Ненко Балкански, „Св. гора—Хилендар“ от Цанко Лавренов, „На нивата“ от Христо Станчев, „Майка ми“ от Златю Бояджиев, гравюрите на Веселин Стайков, скулптурите „Градинарка“ от М. Георгиева, „Глава“ от В. Емануилова, „Майка“ от Иван Фунев и много други.

„В. Емануилова подари скулптурата „Глава“ на Б. Ангелушев и ние често ѝ се любувахме. Наскоро тя му даде друга „Глава“, а първата по взаимно споразумение с Борис В. Емануилова ни я даде на нас. Ние с радост я поставихме върху нашата малка библиотека“ (Спомен на Б. Вапцарова. Скулптурата „Глава“ — в Дом-музей Н. Вапцаров, София).

Октомври 15

Умира видният писател-белетрист Йордан Йовков, чиято смърт Вапцаров счита като голяма загуба за българската литература.

„За Йордан Йовков в къщи често се говореше. Повод беше някоя негова новоизлязла книга или напечатан разказ във вестниците. През последните години най-много се появяваха разкази от „Ако можеха да говорят“. Вапцаров се възхищаваше от художественото майсторство на Йовков, от неговия тънък усет да прониква дълбоко в човешката душа, особено на трудовите хора. Като артист бе играл в „Боряна“ ролята на Андрей и прозвището „Сватанак“ бе влязло в нашата разговорна реч — обръщение, употребявано от героите на пиесата Едрю и Ваклин“ (Спомен на Б. Вапцарова).

„Бойка викаше на Кольо Моряк — така му казваха и другите, а той се обръщаше към нея или с Боя, или пък ѝ казваше шеговито „Сватанак“ (Хр. Радевски. — Септември, 1969, кн. 12).

Октомври 17

Тържествено се открива новопостроената нормална жп. линия Дупница—Горна Джумая. Вапцарови са доволни, че ще могат да пътуват до близките си в Горна Джумая без прехвърляне на влаковите композиции.

Октомври — втората десетдневка

Семейство Вапцарови получават открита картичка от Б. Ангелушев, който в хумористична форма им се обажда от Парижкото изложение.

„Как Бойке, какво правиш ма? Забрави ли ме, забрави ли договора? (да му пиша новини от София, б.а.). Това сте си вие жените! Туй Париж голямо нещо, сестро, голямо чудо.

Хайде сега, целуни Кольо зарад мен.

Шушумигата“

(Оригиналът — в архива на Б. Вапцарова).

Октомври — ноември

Чете пред близките си завършените стихотворения „Двубой“ и „Ще строим завод“.

„По това време кръгът на неговите слушатели не беше особено голям — предимно някои близки приятели. Помня, че тогава в този кръг направи силно впечатление стихотворението „Двубой“. Върху него се водиха дълги спорове. Мнозина от слушателите не искаха да приемат стиховете:

Извергът,

мерзкия стрелец,

закри следите си

завчас.

Ти спомняш ли си тоз подлец?

Това бях

аз.

Кольо обясняваше, че човекът, за когото говори в стихотворението, не е комунист, а изобщо човек от капиталистическия свят. От него не могат да се искат най-добрите качества, той изпитва жестокостите и несправедливостта на съвременното общество. Това общество изгражда хората така, че създава от тях и подлещи, които са способни да убият дори родния си брат. Той казваше:

— Центърът тук е в страстния спор и в жестоката борба на човека със стария „разкапан, озлобен живот“, в неговата светла вяра, че двубоят ще завърши с победа над тъмните сили на живота“ (Б. Вапцарова. Спомени за Вапцаров, 1952, с. 122, 123). Ръкописът на стихотворението в прочтения вариант не е запазен, както и на много други стихотворения в първи вариант. Вапцаров ги е унищожил. По настояване на близките си, след като „отлежат“, някои е преработвал и преписвал на чисто в Сивата тетрадка. Тя съдържа: „Двубой“, „Писмо“, „Ще строим завод“, „Песен за човека“, „Горки“ (втора редакция), „Пушкин“, „Родина“, „Огняроинтелигентска“, „Пролет“ („Гълъбите гукат“), „Пролет в завода“, „Романтика“, „Спомен“, „Хроника“ („В заводите „Круп“ днес отливат гранати“), „Не бойте се деца“, „Песен“ („Във гората враг стаен“), „Завод“, „Епоха“ и цикълът „Песни за една страна“ — „Испания“, „Сън“, „Песен на другаря“, „Песен на жената“, „Писмо“ („Майко Фернандес убит“). (Тетрадката — в Дом-музей Н. Вапцаров, София.)

Октомври — ноември

Преминува от резервен жп. огняр в постоянен огняр на локомотив.

„Кольо ми харесваше все повече. Един ден му предложих да го взема на наряд като постоянен огняр. Той се съгласи. . . Работата беше непосилно тежка. Трябваше да отводни 18 букови лагера, да ги намаже, да напълни 14 счепни лагера, да почисти целия локомотив и горящ парен

котел. За да се образува пара, която да движи влак с 40 вагона, трябваше непрекъснато хвърляне на въглища в горещата пещ — 4—6 тона до Перник и обратно, при което дрехите почваха да се залепват, поддържане нормално ниво на водата в котела, почистване след път локомотива и изнасяне от подземния склад към 40 кг масло. (И. Коларов. — Сб. Н. В., с. 136—137.)

Октомври — ноември

Често посещава художника Б. Ангелушев, който се е завърнал от Световното парижко изложение и разказва какво е видял в столицата на Франция.

„Вестниците непрекъснато даваха материали за чудесата на Парижкото изложение. В „Литературен глас“ посвети три броя от по няколко страници, изпълнени с фотографии, изказвания на наши видни дейци на изкуството и културата, на френски писатели, артисти, учени, политици и др. Но нас ни интересуваха главно разказите на Б. Ангелушев, който към всичко бе проявил обективен и трезвен поглед. Ние постоянно искахме да ни повтаря и разказва с най-малки подробности какво е видял в съветския павилион. Той ни казваше, че на кинофестивала няколко съветски филма са спечелили големите награди: „Чапаев“, „Цирк“, „Петър I“ и др., а за филма „Тринадцат“ дълги опашки чакали пред касите за билети и че целият парижки печат признава ненадминатите му художествени качества“ (Спомен на Б. Вапцарова).

„На ул. „Патриарх Евтимий“ 27 Вапцаров почна да идва често — де сам, де с жена си Бойка. Там в сравнително широката стая на Бориса се събирахме почти всяка събота — или както дойдеше — група приятели. Съставът на компанията се менеше, но почти редовни посетители бяха: Матвей Вълев и Вера Лукова (тя живееше в същия апартамент), Александър Жендов и Боян Дановски, които живеяха в съседния апартамент, Стоян Сотиров, Борис Светлинов и жена му Зоя, Георги Караславов, близката на Жендов Ана Колушева и нейната колежка — химичката Божана Янакиева, която отсетне стана много близка и с Ангелушеви, и с Вапцарови и др. Черпнята винаги биваше от Ангелушева, който беше широко гостоприемен човек и такава обаятелна личност, че да ти е драго да му отидеш на гости. Но нашите гошавки биваха главно разговорите ни на най-различни теми. Разбира се, там се говореше винаги за литература и изкуство, коментираха се текущите прояви на нашия културен живот. Но в края на краищата всичко избиваше към политиката, която грубо влизаше във всекидневие то ни независимо от това, желаем ли я или не“ (Хр. Радевски. Живи като живите, С., 1970, с. 198, 199).

Ноември

Има голямо желание да издаде в отделна книжка поемата си „Влак“.

„Един ден идва в къщи. Изненада ме това, че ме търсеше в къщи. Влезе особено стеснен. Разговорът върви, но някак мъчно. Най-после „изплю камъчето“: — Аз, казва, брат, ще издам „Влак“. Направи ми корицата. . . И като че ли се извинява, че няма как, решил се е, ще я издава. И се увлече — не вече за книгата, а затова, което искаше да напише, но не успял“ (Н. Шмиргела. — Сб. Н.В., 1947, с. 90, 91).

„Намислих да създам „Железничарска детско-юношеска библиотека“ — „Зелен флаг“. За целта публикувах през пролетта на 1937 г. съобщение във в. „Железничарски подем“, с което приканвах всички железничарски деца (сътрудници в „За нашето дете“ и несътрудници) да вземат участие в „Сборника на железничарските деца“. . . Моята интимна мисъл беше да възложат редактирането и подготовянето на сборничето за печат на Вапцаров. Идеята обаче не можа да се реализира по простата причина, че не можах да се наберат средства“ (Неиздадени спомени на Любомир Дойчев — в И-т за литература).

„Чете ми и поемката за деца „Влак“. Казах му, че не ми харесва, че е многословна, разточена и не помня още какво. Той и за нея упорствуваше. Моите доводи не му се виждаха убедителни. Най-после ме помоли да я дам на Георги Цанев — да видим той какво ще каже. С Цанева той не се познаваше дотогава. Изпълних молбата му. И една лятна привечер ги срещнах в градинката пред Военния клуб — сега Дом на народната армия. Какво са говорили — не знам, аз бързах за някъде и ги оставих сами. После Кольо ми каза, че и Цанев му направил почти същите бележки“ (Хр. Радевски. Живи като живите, с. 222).

„По-късно, когато Кольо се бе преместил в София, при една среща го намерих доста посърнал и обезсърчен. Не можал да издаде железничарската поема „Влак“, понеже на всички места, където бе правил необходимите опити, му искали да внесе някои изменения и съкращения в поемата, а той държеше тя да се напечати така, както я бе написал“ (Йосиф Рангелов. — Сб. Н. Вапцаров, с. 76).

Ноември — втората половина

Гледа в Народния театър пиесата „Депутатът“ от Ф. Ласло, която му харесва.

„Пиесата се държеше изключително върху играта на Иван Димов, Зорка Йорданова и Коджабашев. Ив. Димов подчертаваше онези места, в които се изтъкваше, че и хората от народа могат да управляват държавата и имат силно влечение към знания“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Ноември 27

Прочита в донесения му от Бойка вестник „Банков съюз“ (г. XX, бр. 612) съобщението: „Съюзен марш. Управителният съвет на Съюза обявява конкурс за текст на съюзен марш. Определени са две награди: I — 2000 лв., II — 1000 лв. Срок за представяне на проектите е 15 декември. След одобряването на текста ще се обяви конкурс за музиката“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Декември — първата половина

Пише стихотворението „Бодри осъмвайте, родни села“, с което е решил да участва в конкурса на в. „Банков съюз“ за съюзен марш (Ръкописът — в Тетрадката с реферата „Морето“, съхранявана в Дом-музей Н. Вапцаров, София).

Декември 7

Умира Антон Страшимиров. Още в ранната си младост Вапцаров чете с увлечение произведенията на автора на „Хоро“ (В библиотеката на Дом-музей Н. Вапцаров, София, се съхраняват три тома Избрани съчинения на А. Страшимиров, издадени в 1929 г.).

Декември 4—10

Гледа съветския филм „Тринадцат“ в кино „Капитол“. Възхитен е от постановката на съветското киноизкуство.

„Този филм в къщи всичките го гледахме по няколко пъти. Кольо непрекъснато ни представяше най-вълнуващите картини от него. И сега виждам двамата останали живи червеноармейци пред картениците в кратка почивка да си разказват за красиви момичета, знаейки, че в една нова атака ще загинат може би и двамата. Запомнила съм и преговорите между белогвардеец офицер — главатаря на бандата Скуратов и останалия жив червеноармеец Тимашкин:

„Белогвардеецът: — Да дойде командирът!

Червеноармеецът: — Аз съм вместо него. Знаеш... командирът току-що се изми, пие чай, заповяда да не го безпокоим... На мен възложи...“

В същност, всички са убити, вода няма в кладенеца, но бандитите не знаят това и като виждат, че не са в състояние да победят червеноармейския отряд, който пази кладенеца, решават се на преговори, защото няколко дни сред горещините на пустинята не са пили вода... В този момент пристига подкрепление от граничните войски на СССР. Публиката напускаше салона възхитена от твърдостта, предаността на обикновените съветски хора“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Декември 16

Получава автограф от Хр. Радевски върху книжката на съветския писател С. Маршак, съдържаща двете поеми „Мистер Твистер“ и „Война с Днепър“: На Кольо за добър др. спомен, 16.12.1937 г. (В Дом-музей Н. Вапцаров, София).

Декември 19

По случай имения си ден — Никулден, Вапцаров поканва най-близките си приятели в кръчмата на бай Спас.

„Именият ден на Кольо решихме да отбележим не в къщи, защото живеехме с много съквартиранти — повечето студенти, и не знаехме дали ще се създаде настроение между тях и външните гости. Най-подходящо място беше кръчмата на бай Спас, намираща се на ъгъла на улиците „6 септември“ и „Граф Игнатиев“. Добре си спомням, че от писателите присъстваха Г. Караславов, Хр. Радевски и Мл. Исаев със съпругите си. За дама на Радевски бяхме поканили артистката Магда Колчакова; от художниците помня: Ал. Жендов с А. Колушева, Б. Ангелушев с Герда, Ст. Сотиров. Мисля, че присъстваха В. Емануилова и М. Георгиева, всичко около 20 души. Беше весело и приятно, но, разбира се, не можеше да се създаде онази атмосфера на младежко безгрижие, каквато непринуденост бликаше в къщи, където можехме да си пеем свободно всякакви песни, да танцуваме, да се гримираме и представяме различни хумористични сценки, Б. Ангелушев да блесне в целия си ръст на художник-сатирик“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Декември — краят

Прочита „Божи хора“ от Илия Волен, препоръчана му от Б. Ангелушев.

„Много силна притегателна точка беше за нас Б. Ангелушев, който по един неподражаем начин споделяше с Вапцаров своите мисли и обобщения от прочетените книги. Особено силно впечатление ми направи възхищението на „бат Борис“ от разказите на Илия Волен „Божи хора“. Книгата минаваше ту у Борис, ту у Кольо. Всеки прочиташе онези места, които му бяха направили най-силно впечатление, които смятаха за голямо творческо постижение на автора“ (Спомен на Б. Вапцарова. Книгата „Божи хора“ — в Дом-музей Н. Вапцаров, София).

Декември — краят

Бойка се разболява тежко от възпаление на носната кухина и постъпва на лечение в Банковата болница.

Декември 30

Научава, че не е спечелил конкурса за марш на БЗК банка. В „Банков съюз“ (г. XX, бр. 614) чете съобщението: „В състезанието за текст на съюзния марш взеха участие около 30 автори. Първа премия не се даде. Втора премия — по 1000 лева — получиха проектите с мото „Бъдеще“ и „Труд“. Един от двата одобрени проекта сега се нотира — за мъжки хор, 4 гласа. Ще го поместим в идния брой на вестника.“

ИЗ „ЛЕТОПИС ЗА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ“

По повод 35-годишнината от смъртта на поета

Бойка Вапцарова

1937 ГОДИНА

Печата във в. „Нова камбана“. Включва се в нелегалната партийна група на жп. депо София. Участва в литературни конкурси, уредени от сп. „Летец“, Радио София, сп. „Сердика“ и др. Някои от тях спечелва. Разширява и задълбочава дружбата си с прогресивни хора на литературата и изкуството. Застрашен е от туберкулозно заболяване. Започва да пише детски стихотворения и „Песни за една страна“.

Януари 1

Първия ден на новата година Вапцаров и Бойка прекарват у Борис Ангелушев сред близки и приятели: Александър Жендов, Боян Дановски, Стоян Сотиров, Бронка Гюрова, Ана Колушева, Васка Емануилова, Мара Георгиева и др. (Спомен на Бойка Вапцарова).

Януари 2

Отива на ул. „Черни връх“, за да поздрави своите учители от Банско — братята Константин и Димитър Молерови. Получава няколко екземпляра от новоизлязлата книга на Д. Молеров „Жална ми бабо, послушай“, за да ги разпространи. Един от тях е с автограф:

„На своя незабравим ученик Никола Вапцаров за спомен.“ Д. Г. Молеров. София, 2.I.1937 г.
(Два екземпляра — в Дом-музей Н. Вапцаров, София).

Януари 7—8

Прави си семейна фотография.

„Вече бяхме женени от две-три години, а някои от познатите ни се удивляваха, че нямаме семейна снимка, окачена на стената в рамка. Кольо се смееше на тази „новобрачна идилия“. На 7 януари сутринта в програмата за деня Кольо предложи да отидем и се фотографираме в препоръчаното му фотоателие „Изкуство“ на ул. „Раковски“ 150 (149-а) — собственост на братя Рашеви. Кольо се облече в единствения свой за пред хора черен костюм, ушит след завършване на Машинното училище. Аз си сложих черния джемпер с бели ревери и бяла блузка. Той ме намери за много издокарана. След фотографирането Емил Рашев ни съобщи, че трябва утре да проверим дали е излязла сполучлива снимката. На другия ден ни съобщиха, че трябва да повторим сеанса. За радост на Кольо аз бях в пола и плетена брузка и се фотографирахме така, както бяхме облечени (Спомен на Б. Вапцарова. Снимката — в архива на Б. Вапцарова).

Януари — първата половина

Работи като огняр на маневрен локомотив в жп. гара София. Понякога замества огняря на парното отопление в Министерството на железниците. Отново му съобщават, че за да бъде назначен за локомотивен машинист, трябва да се яви на специален изпит.

У Вапцарови намира подслон работничката Цветанка Емкина.

„През 1936 г. във фабриката (в с. Кочериново, б.а.) съкратиха работници и мен ме уволниха. Отидох в София без пари, без работа, без квартира. Продадох си всички вещи, за да има какво да ям. Един ден, през есента на 1936 г., видях отдалече Бойка, но понеже бях само по басмена блузка и влечки, ме досрамя, че така съм изпаднала, и преминах на другия тротоар. Тя ме повика и ме догони. Като разбра какво ми е положението, покани ме да ида да живея при тях. Дълго не се решавах, но нуждата ме принуди и през зимата на 1937 г. позвъних на таванския етаж на ул. „Върбица“ № 4. Кольо ме посрещна усмихнат и каза: „Цеце, и ние сме зле, но каквото има за нас, ще има и за тебе.“ При тях живееха още брат му Борис, братовчед му Любчо, Цанко (Александър Околийски, б.а.) и други студенти — беше цяло обществение. У тях беше весело и приятно. Тук научих съветските песни „Широка страна моя родная“, „По долинам и по възгорям“, „Три танкиста“ и др. Кольо често ме молеше да изпея любимата му песен — „София — Черната джамия“. аз станях като член на тяхното семейство. При нужда винаги отивах у тях да поживея някой и друг месец, докато си намеря нова работа“ (Цветанка Емкина. Беше прекрасен човек. — Вечерни новини, 23 юли 1962).

„У Вапцарови идваха много хора — и работници, и интелигенти — и всички четяха. Вапцаров въпреки тежката си работа също упорито четеше и пишеше. От него взех и прочетох „Разораната целина“ от Шолохов, „Желязната пета“ от Джек Лондон и др.“ (Невена д-р Ш. Андреева. Сб. Н. Вапцаров. С., 1953, с. 143, 144).

„Когато го уволниха, от Чорлев научихме, че живее в София, на ул. „Върбица“ 4, на тавана. Работех на Гара Искър. Отидох при него заедно с Иван Христов от Гара Искър. Там беше и баща му — Йонко. Поисках от Кольо книга и той ми даде „Майкъл“. Беше за някакво кученце и ми се видя много скучна. Върнах му я, без да я дочета. Попита ме дали я харесвам. Избихнах:

— Защо ми даваш тая книга? Та аз, ако исках да чета такива работи, мога да отида и в библиотеката... Дай нещо друго!

Той ме потупа по рамото.

— Ей сега бако ти Кольо ще ти даде, що душата ти иска...

Даде ми книгата „Сто процента“ от Синклер...

Той се доверяваше едва след като провери внимателно човека. И с мене се отнесе в началото официално... Нали бяха минали няколко години, откакто се бяхме разделили, и не беше сигурен дали не са ми повлияли гадовете. От него прочетох после „Дванадесетте стола“ и „Държавата и революцията“ (Борис Димов. Вапцаров беше в душата на всички. — Възпоменателен лист „Към безсмъртието“, 20 юли 1972, Благоевград).

Януари — втората половина

Включва се в нелегалната партийна организация на жп. депо София.

„След големите арести в железниците по повод разкритията на полицията по Лакатнишката нелегална конференция към края на 1936 г. партията ни постави за задача да възстановим партийната организация в софийските железници, като издирим всички другари. Както винаги всеки новоназначен ние, комунистите, го проучвахме. Така направихме и с Вапцаров, но с него много бързо се разреши въпросът.

От 1930 г. бях в партийната организация на жп. депо София, а от 1935 г. станях партийен секретар на депото до 1944 г. С Атанас Романов бяхме приятели. Един път на гости у нас той ми каза, че има при нас един прекрасен човек — Никола Вапцаров“ (Неиздадени спомени на Тодор В. Михайлов — в И-т за литература при БАН).

Подарява семейната фотография на колегата си от фабриката в с. Кочериново — Кашканен, който живее при тях 2—3 месеца през зимата на 1937 г. Снимката е с надпис: „На Райчо и Вишна от Вапцаров“ (Фотографията — в И-т за литература).

Разширява своите познания с прогресивни културни дейци.

„На последния етаж на бул. „Патриарх Евтимий“ 27 живееха Б. Ангелушев и Христо Радевски. Срещу тяхното жилище бе квартирата на Ал. Жендов и Б. Дановски. Тези две квартири бяха нещо като клуб на новите художници и писатели. Тук кръгът на нашите познати и приятели непрекъснато се увеличаваше. Ние се сближихме и с художниците Стоян Сотиров, Мара Цон-

чева, Бр. Гюрова, Кирил Цонев, Вера Лукова, Борис Иванов, Иван Ненов, скулптурите Николай Шмиргела, Васка Емануилова, М. Георгиева и още много хора на културата и на науката (Б. Вапцарова. Спомени за Вапцаров. С., 1972, с. 205).

Дават убежище на нелегалните комунисти Кольо Калъпчиев, Васил Ивановски и др. В неговия дом се уреждат нелегални срещи.

Януари 19

Никола и Бойка Вапцарови честитят именния ден на Дана Караславова.

„Именните дни бяха повод за събиране, за ходене на гости. Прогресивните хора бяха бедни, не можеха да си позволяват разкоша да ходят често по ресторанти, сладкарници и други модни заведения, където се срещаше тогава духовният елит на София. Ние се събрахме по квартирите на литературни разговори и ако имаше нещо повече, домакинът почерпваше гостите.

Тази вечер заварихме у Караславови Орлин и Куна Василеви, Митана и Славчо Васеви, Мара и Младен Исаеви, Зоя и Борис Светлинови и други. Говореше се за предстоящото чествуване 100-годишнината от смъртта на А. С. Пушкин. Сл. Васев като редактор на в. „Нова камбана“ покани всички да публикуват нещо за Пушкин.

Запомнила съм тази вечер, защото на връщане Кольо ми каза, че може би ще се опита да напише стихотворение за Пушкин. Аз винаги неизмеримо се радвах, когато виждах, че той съсредоточава своето внимание към литературата“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Януари — февруари

Работи върху стихотворението „Пушкин“.

„Вапцаров разбираше душевната трагедия на руския гений и дълбоко чувстваше неговата поезия. Често декламираше стихове от любимия поет. Сега той беше в голямо творческо напрежение. Искаше в стихотворението да изрази как поезията на Пушкин се приема от неговото поколение. Той най-напред ми декламираше отделни куплети от написаното, за да провери дали е попаднал на верен тон, вълнува ли слушателите“ (Спомен на Б. Вапцарова).

В Дом-музей Н. Вапцаров, София, се съхраняват книгите: „Лириката на Пушкин и патосът в поезията му“ от В. Белински; „Животът на Пушкин“ от В. Вересаев; „От Пушкин до Смирненски“ от Г. Бакалов.

Февруари — средата

Пише рецензия за стихосбирката „Пулс“ на Хр. Радевски, получена от автора с надпис: „На Кольо за добър другарски спомен. Хр. Радевски.“

„Вапцаров много я харесваше, смяташе я за нещо извънредно оригинално, съвършено ново в нашата революционна поезия. Тогава аз уреждах литературната страница във в. „Нова камбана“, на който вестник Трайчо Доброславски беше главен редактор.

Ето, казах на Вапцаров, напиши една рецензия за стихосбирката на Радевски.

— Защо пък аз? — сепна се той.

— А кой да напише? Враговете! Да я охулят, да я отрекат?

— Може би ти си прав — отвърна той полугласно и се замисли.

Аз го подканих:

— Ето, дай я в литературната страница на „Нова камбана“.

— Ще видим — рече Вапцаров и се усмихна

След десетина дни получих рецензията „(Георги Караславов. Срещи и разговори с Никола Вапцаров. С., 1961, с. 105, 106).

Февруари 20

Чете специалния лист „А. С. Пушкин — 100 години от смъртта му“ с редактор Гьончо Белев.

„Пушкиновият лист бе изключително добре съставен, изпълнен с най-разнообразен материал от съветски и български автори, разказващи на читателя за великия поет и трагичния живот на Пушкин. Вапцаров прочете два-три пъти стихотворенията, посветени на

Пушкин, написани от Мария Грубешлиева, Пантелей Матеев, М. Исаев, Ангел Тодоров, Лозан Стрелков, Крум Пенев и Иван Велков. Особено му допадна Пушкиновата епиграма „Калугерка бе тя пречиста и престрога, душата си отдала бе на бога, а пък плътта си румена — на дядо си игумена.“ До нашата къща бе залепена една сграда на кармелитките и когато из двора се разхождаха млади калугерки, някой от нас започваше да декламира тази епиграма“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Февруари 23 — Ден на Съветската армия

Вапцаров прочита пред гостите вариант на стихотворението „Писмо“ („Ти помниш ли морето. . .“).

„В паметта ми изпъква съвсем ясно споменът за празнуването на годишнината на Червената армия. Помня, че освен многобройните обитатели на нашето таванско общежитие бяхме поканили Ал. Жендов, Хр. Радевски, Б. Ангелушев и Герла (съпругата на Ангелушев, б.а.). Кольо отдавна им беше обещал, че ще ги покани да слушат своеобразните мелодични песни и оригинални хора от Банско и този празник беше добър повод. Борис пък банскалийски песни, разказва за оригиналните хора от Банско, а няколко души се хванаха на банскалийско хоро. Гостите си отидоха доволни (Спомен на Б. Вапцарова).

... „Борис почука по чашата си и заяви с особена тържественост:

— Внимание, внимание, говорят Москва! . . .

В същия миг някой започна да наподобява ударите на часовника на Кремълската кула. Всички станахме на крака и запяхме „Интернационала“. Заредиха се наздравници. . . И Цанко запя любимите съветски песни, които ние подемахме в хор. После Кольо ни рецитира стихотворения от Голодни, от Багришки, от Сурков и накрая дълго декламира Маяковски. . . Ние го слушахме жадно и го молихме да ни прочете някое свое стихотворение. . . Кольо извади бележника си от джоба и зачете стихотворението „Писмо“ („Ти помниш ли морето и машините“). Когато прочете и последния стих, Кольо запита намръщен: „Е, слаби стихове, нали?“ Александър Околийски скочи и размаха ръце:

— Това е великолепно стихотворение! Трябва да се препише веднага и да се запази. Дай ми бележника, иначе, какъвто си небрежен, току-виж си го загубил!“ (Б. Вапцарова. Спомен за Вапцаров. С., 1952, с. 128—130).

Февруари 27

Отпечатани са във в. „Нова Камбана“ стихотворението „Пушкин“ с подпис Никола Йонков и рецензия за стихосбирката „Пулс“ от Христо Радевски — с подпис Никола Вапцаров. В рецензията Вапцаров пише:

„Христо Радевски е един от първите, който разбра, че да се твори художествен реализъм със стари средства в днешно време — това съвсем не е художествен реализъм. Той разбра, че трябва да се ликвидира с досегашните образи, омръзнали до втръсване от повтаряне, че трябва да се пише така, че хората да вярват в писаното, а не да се усмихват на някаква наивна патетичност. . .“

Март

Присъства на вечеринка в салона на кино „Култура“, уредена за банскалии. Магда Колчакова рецитира част от поемата „Жална ми бабо, послушай“ от Д. Молеров и стихотворението „Родина“ от Вапцаров.

„Друг начин за разпространение на нашата прогресивна поезия бяха вечеринките и забавите. Тук голям дял вземаше нашата прогресивна театрална младеж, като М. Колчакова, Моисе Бениеш, Виска Калчева, Иванка Димитрова, Йосиф Розанов, Дако Даковски, Гриша Островски и други. . .

На такава една вечеринка за първи път чух „Родина“ от Никола Вапцаров, изпълнено от М. Колчакова. Като сега си спомням как стихотворението ме грабна изведнъж и разгоря младежкия ми ентусиазъм. Силата на чувството, дълбочината на мисълта, простотата и непосредствеността на този непознат дотогава за мен автор ме поразиха. Но аз никъде не можех да намеря

напечатани негови стихове. Като мнозина наши поети и Вапцаров споделяше тяхната литературна участ — стихотворенията им се знаеха и разпространяваха, преди да излязат от печат, а когато се отпечатваха, биваха отричани и преследвани отчасти или изцяло от тогавашната официална критика“ (Сашо Стоянов. — Сб. Никола Йонков Вапцаров. С., 1947, с. 135).

Март

Все повече се опознава с колегите си от жп. депо София. Сближава се с нови хора и провежда партийната линия за единния фронт.

„За първи път с Никола Йонков Вапцаров се срещнах и запознах в началото на 1937 г. в резервната стая на машинистите и огнярите от жп. депо при гара София. Представи ми го машинистът Йордан Коларов. Чакахме смяната, а аз разпалено спорех за нещо. Вапцаров, седнал отсреща на скамейката, ме поглеждаше и леко се усмихваше. Впоследствие разбрах, че Коларов, който ни запозна с него, ни беше предварително описал. Казал му беше кои са наши и кои гадове.

Първият ни разговор, доколкото си спомням, беше около това да бъдем малко по-предпазливи при споровете, които водехме в „клюкарната“ — резервната стая“ (Георги В. Георгиев. — Сб. Н. В., с. 141).

„През 1937 г., когато работех вече по железниците, веднъж, връщайки се от път, видях „Морския“, така казваха някои на Вапцаров в Морското училище, в депото на гара София. .

Ние бяхме в движение и не се виждахме много често, но винаги когато се видехме, не пропускаше да поведе разговор за политическите събития. Направи ми впечатление, че той тук много бързо се сближи с прогресивните железничари. После огнярската лопата май че се оказа „много жежка“ и той напусна железниците“ (Игнат Генчев. — Сб. Н. В., с. 115—116).

„Познавам Никола Йонков Вапцаров от 1937 г. . . Като локомотивен машинист по Софийското жп. депо беше ми зачислен локомотив тип 46, могъщ гигант, който измъкваше тежки влакове с въглища от Перник. Постоянен огняр няхах и често бях в резерва, т.е. 12-часово дежурство в депото и пътуване, ако се окаже непредвидена нужда. След преврата на Дамян Велчев (19 май 1934 г., б.а.) нашите току-що възстановени партийни групи бяха в процес на укрепване. В резервната често взехме да виждаме един млад, новоназначен огняр. Той беше висок, слаб младеж, с умни, добри очи под сключените вежди. Облечен беше бедно. Това беше Никола Йонков Вапцаров. Той свикна с нас и ние с него и почна да се намесва в споровете, като умееше да насочи разговора нормално, правилно и по такъв начин, щото той от препирня да вземе характер на обсъждане и да се извлече полза. Той обясняваше, че равният труд трябва равно да се заплаща, без разлика на ценз, че нашият спор е фактически за получаване на тип локомотив, по-лек за обслужване и носещ повече косвени възнаграждения. А то значи, за по-леки трудови условия и средства за живот. Ние обаче сме забравили своята работническа солидарност, борчески традиции, възпитани в редица смели и жестоки стачни борби. Забравили сме, че само чрез нашата организираност и синдикати ще решим стоящите пред нас трудови и икономически въпроси“ (Йордан В. Коларов. — Сб. Н. В., с. 136).

Март — средата

Пристига Йонко Вапцаров от Банско, за да се лекува. Синовете му Никола и Борис настояват да намери работа на Бойка.

Март — третата десетдневка

Гледа в Народния театър комедията на Молиер „Тартюф“.

„Ние не пропускахме постановките на софийските театри. Кольо предварително се интересуваше за поредната премиера на Народния театър и купуваше билетите веднага щом започваше продажбата им. Обикновено вземаше места на втория балкон, първи ред, в средата, което ни позволяваше да гледаме цялата сцена и публиката от първи балкон и част от партера. В Народния театър през зимата на 1937 г. гледахме „Враг на народа“ от Х. Ибсен; „Отело“ от Шекспир; „Задущница“ от А. Мицкевич; „Отвъд хоризонта“ от Юджин О'Нил, но от всички представления съм запомнила „Тартюф“, защото в къщи Кольо често ни възстановяваше отделни сцени, диалози, монолози. Той не можеше да се наравда на чудесния стихотворен пре-

вод, направен от Асен Разцветников, от великолепната игра на Кръстю Сарафов в ролята на Тартюф и понякога така се вживяваше, че успяваше да предаде играта на големия артист даже с тънките интонации на гласа му. Харесваше също Владимир Тенев в ролята на Оргон, заслепен наивник, но така искрено представен, като че ли не играе на сцената, а се намира у дома си" (Спомен на Б. Вапцарова).

Март 28

Гласува за представителите — препоръчани от партията в изборите за общински съветници в столицата.

Март — крайт, април — началото

Разболява се, получава кръвоизлив от белите дробове.

„Кольо стана да почисти тръбите на кухненската печка, но веднага се върна и легна пак в леглото. Беше получил кръвоизлияние. Той лежеше уморено, с едри капки пот по челото и само от време на време проговаряше тихо:

— Не се тревожи, Боя, нищо ми няма, ще видиш, бодър се чувствавам.

Започна безкрайно обикаляне от лекар на лекар, от болница на болница, правеха се най-различни изследвания. Цял месец бяхме под тревогата на неизвестността. Ребрата му се брояха, но той имаше решителен израз на лицето и беше необикновено бодър. Особено след като засили храната и почна да спазва режим на почивка, стана още по-весел и лицето му порумenea (Б. Вапцарова. Спомени за Вапцаров, 1952, с. 134).

Април 4

Чрез приятели получава билети за утрото, посветено на съветския театър, уредено в кино „Славянска беседа“. За развитието на съветския театър говори пълномощният министър на СССР Ф. Разкольников. Артистът Георги Стаматов изнася доклад, в концерта участват певицата Диана Герганова и артистите Владимир Трендафилов и Никола Балабанов. Представа се четвърто действие от „На дъното“ на М. Горки от състав на Народния театър (Спомен на Б. Вапцарова).

Април — началото

Решава да участва в тайния конкурс на сп. „Сердика“ за написване на химн на София. Прочита съобщението: „Химн на столицата. С протоколно решение № 35 от 27 март т.г. столичната общинска управа обяви конкурс между българските писатели-поети за написване текст на химна на ст. София. Текстът трябва да съдържа 4 до 6 куплета. Срокът за предаването му е 1 юли 1937 г., до която дата проектите трябва да бъдат представени във входящата регистратура на административното отделение на общината, и то в два плика, като в единия се постави химнът с мото, а в другия — името на автора. Определени са следните премии: първа — 5000 лева, втора — 3000 лева и трета — 2000 лева“ (Сп. Сердика, кн. 2, 1937).

Април — първата десетдневка

Присъства на пролетната вечер, уредена от Съюза на българските писатели в салона на Военния клуб.

„По това време много от обществените организации, съюзи, дружества, землячества и др. уреждаха вечеринки и балове, срещи с цел да съберат малко средства за издръжка на организацията или пък с благотворителни цели. Забавата беше обявена за 8 часа вечерта. Ние се явихме навреме, но бяхме от първите посетители. На входа ни предложиха по една изкуствена роза. Кольо заплати, но се намръщи и веднага свали книжното цвете. Салонът се изпълни с хора на изкуството. В един ъгъл бяха прогресивните писатели, повечето наши приятели. Общо на вечеринката беше весело, а на мен ми бе интересно да видя много живи писатели и художници, чието творчество вече познавах. В къщи се прибрахме след полунощ. Башата на Кольо ни чакаше и ни изгледа със смяращач поглед. На другия ден насаме ме укори, че не ограничавам Кольо в неговата дружба с литературната бохема“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Ходи няколко пъти на Третата пролетна изложба на новите художници, за да разгледа по-обстойно картините на своите приятели: Ал. Жендов, Б. Ангелушев, Ст. Сотиров, Бр. Гюрова, В. Емануилова, М. Георгиева, К. Цонев, Зоя Паприкова, М. Цончева, Николай Шмиргела и много други (в Дом-музей Н. Вапцаров, София, се съхранява илюстрацията „Моряци“, подарена на семейството от Б. Ангелушев след закриване на изложбата).

„Вапцаров беше голям любител и на изобразителното изкуство. Той посещаваше всички изложби и макар да минаваше за обикновен зрител, при случай разкриваше своя тънък вкус в тази област. Ценеше много работите на Ал. Жендов, уважаваше го заради дългогодишната му неуморна и крайно активна работа за развитието на пролетарската карикатура. Но ценеше повече Б. Ангелушев, особено му допадаха графичните работи на този забележителен български художник, току-що завърнал се в България след установяването на хитлеристката власт в Германия“ (Г. Караславов. Срещи и разговори с Н. Вапцаров, с. 84).

Април — средата

Научава, че е спечелил конкурса на сп. „Летец“ със стихотворението „Романтика“.

„Един ден Кольо се прибра в къщи, както обикновено, но забелязах, че иска нещо да ми каже, а се двоуми. Най-после не издържа и заговори.

— Знаеш ли, Боя, прибирайки се в къщи, срещнах Орлин. Отдалече стисна двете си ръце за поздрав. Аз се почудих. Помислих си, че този жест се отнася за някой, който върви след мен. Когато се срещнахме, Орлин ми каза, че съм спечелил конкурса на списание „Летец“.

О. Василев живееше тогава на ул. „Марин Дринов“. Бяхме съседи и понякога ходехме у тях на гости. О. Василев ми разказа подробности около конкурса (Б. Вапцарова. Спомени за Вапцаров, 1972, с. 214).

„Работата на журито се оказа нелесна, бяха постъпили 114 произведения — поеми, стихотворения, разкази. Някои доста дълги, някои с мъчно четлив почерк. Затова при първата ни още среща с Георги Михайлов и Васил Кунев — летец, всеки взе по няколко ръкописа, определихме си дни за заседания и почнахме работа. Едно от първите ни решения беше — всичко да мине през очите и на тримата.

С явно слабите работи беше лесно — те веднага отиваха настрана. Но имаше немалоко, върху които се връщахме и втори, и трети път. Най-после, след редица заседания (събирахме се в редакцията на „Летец“, на ул. „Московска“, № 13а), някои от които доста продължителни и оживени — решихме, че между разказите няма достатъчно добри и единодушно се съгласихме да препоръчаме за награждаване поемата „Самолети“ и стихотворенията „Романтика“ и „Вихър“. От 114 творби — само 3. Но бяхме уверени, че не сме сгрешили в избора си и че препоръчваме работи, които наистина заслужават да бъдат отличени.

След решението си всички бяхме нетърпеливи да узнаем кои са авторите на тези трудове. Това не беше мъчно. Върху всеки ръкопис стоеше мотото. Намерихме веднага запечатания плик със същото мотото — и това. В плика се даваше не само името, а и адреса на автора.

„Самолети“ беше от Н. Марангозов — София.

„Романтика“ от Никола Вапцаров — София.

„Вихър“ от Вл. Владимиров — София.

(Н. Г. Данчов. Романтиката, която ни плени. — Литературен фронт, 8 окт. 1959.)

„Стихотворението „Романтика“ има своя крайно интересна и поучителна история. В журито за обявения конкурс на списание „Летец“ попадна и Георги Михайлов, даровит поет, но известен повече със своите забележителни преводи на стихотворения от френските „прокълнати поети“.

Г. Михайлов се спира на две произведения като съвършено безспорни — на една къса лирическа поема и на стихотворението „Романтика“. Конкурсът беше анонимен и поради това в журито започват да гадаят — кои са авторите на тези прекрасни произведения? По версификационна техника, по размах на образите, по зрелост на изразните форми е трябвало да бъдат от обиграни, опитни поети. Кои ще са тези поети? И отсъждат — поемата ще да е от Асен Раз-

цветников — тя оговаря на неговия опит и на неговото дарование, а стихотворението е сигурно от Елисавета Багряна — кой друг от българските поети би изразил така внушително мечтата за мирното засяване на нашата плодородна земя от крилете на могъщи самолети?...

По-късно, когато Марангозов и Вапцаров бързо се проявиха като даровити и плодотворни поети, Г. Михайлов ми разказа за паниката сред генералите и полковниците от въздушните войски, а и сред ръководните среди в самото Военно министерство. Дълго време се занимавали, спорели, допитвали се, тълкували и най-сетне решили да отменят решението на журито, страхувайки се да не ги обвинят в симпатии към комунистите. На това решение се противопоставил само Георги Михайлов. Какво значение има обстоятелството, увещавал ги той, че поетите са неизвестни — нали премираните произведения са много хубави“ (Г. Караславов. Срещи и разговори с Н. Вапцаров, с. 149—151).

„Името на Вапцаров чух за първи път през 1937 г. Списание „Летец“ беше обявило конкурс за написване на най-хубаво стихотворение с авиационна тематика. Наградени бяха едно негово и едно мое стихотворение. Около тоя повод се запознахме наскоро с младия поет в кръчмата на „Спас“ — съществува и сега (вече разрушена, б.а.) — на ъгъла на ул. „Граф Игнатев“ и ул. „6 септември“.

Това заведение беше по онова време сборище на артистичната бохема. Ежевечерно там „правеха маса“ Ламар и Мицо Андонов със своето майсторство да пеят народни песни. На тая маса именно идваше понякога Кольо — както го наричаха близките му. Той не беше „пиян“ — проседяваше недълго при шишенце вино, повече слушаше, отколкото да взема участие в разговорите. Правил ми е впечатление със своята скромност и съдържаност. Смесеше се много сърдечно с един мек, почти детски дискантов глас. Лицето му излъчваше безкрайна доброта и скрито чувство на достойнство и потаена сила и твърдост“ (Николай Марангозов. — Сб. Н. В., с. 157).

Април 19

Бойка постъпва на работа като стажант-книгководителка в Застрахователния отдел на БЗК банка (удостоверение № 153554 на името на Бойка Николова Вапцарова).

„Постъпването ми на шатна длъжност беше голяма радост в семейството, макар че една година щях да получавам месечно около 1200 лв. чисто (наема на целия апартамент), а след изкарването на изпита ще стана книгководителка и заплатата ми ще се увеличи двойно. Важното беше, че имах работа и мястото ми беше сигурно“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Април 19—20

Гледа няколко съветски филма, прожектирани в столичните кинотеатри: „Наталка-Полтавка“, „Арсен“, „Бахчисарайски фонтан“.

„Силно емоционално въздействие ни оказва филмът „Бахчисарайски фонтан“. Видяхме истински балет. А и двамата обичахме и чувствавахме това изкуство. Изпълнението на артистите и музиката бяха в хармонично съчетание с лиризма и великата благородна сила на любовта, изразена от Пушкин в неговата поема“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Април — последната десетдневка

В сп. „Летец“, месечно илюстрирано списание на Дирекцията на въздухоплаването, г. V. 1936—1937, кн. 4—5, с. 8, е отпечатано стихотворението „Романтика“. Подпис: Никола Вапцаров (Ръкописът — в Розовата тетрадка, Дом-музей Н. Вапцаров, София).

„Кольо донесе в къщи списанието и ние двамата на няколко пъти го прелиствахме, изучавахме съдържанието му. Комментирахме как е набрано неговото стихотворение и т.н. Малко мъчно ни беше, че не е присъдена първата награда, а се даваше втора. Выпросът беше не в материалната страна, а в стичната. Ние знаехме, че ако автор на тоза стихотворение беше някой известен поет, веднага щеше да му се даде първа награда. Аз се възмущавах повече пред брат му и другите студенти, защото Кольо не ми позволяваше да говоря така дори само на него. Но побелата си е победа. Тайният конкурс е спечелен!“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Май — началото

Спечелването на конкурса в сп. „Летец“ му вдъхва вяра в собствените възможности. Пише радиопиесата „Бент“.

„Сега не мога да си спомня точно дали по Радио София или някъде в печата, а може би беше чул от Матвей Вълв, който работеше в Радио, че е обявен конкурс за радиопиеса. Кольо посрещна тази новина с интерес и написа едноактната драма „Бент“. Върху социалната основа за справедливо разпределение на водата за поливане на нивите и градините се развива любовта между двама влюбени, която завършва трагично. (Спомен на Б. Вапцарова). (Ръкописът — във Виолетовата тетрадка, която Н. Шмиргела е взел от личния архив на Б. Вапцарова. Тя съдържа един чужд стихотворен ръкопис, един пасаж от „Звънляр“ на Верхарен — преписан от Вапцаров, един куплет от „Писмо“ (Адрес: „Синьора. . .“), вариант от стихотворението „На Горки“.)

Април — Май

Чете репортажната книга „Мадрид гори“ от Светослав Минков и всичко, свързано с боевете в Испания.

„Събитията в Испания бяха завладели мислите на всички. Особено интересни разговори на тази тема се водеха в дома на Б. Ангелушев. Най-силно изразяваха чувствата си бат Борьо и Кольо, което Ангелушев изрази образно в картината „Испански патриот“. Вапцаров беше възхитен от майсторството на Ангелушев, че е уловил ентузиазма и решимостта на републиканеца да победи. Б. Ангелушев след няколко дни ни подари тази картина. А Вапцаров написа в стихотворението „Испания“: „... Крещи, безумна в своята радост: „Мадрид е наш! Мадрид е наш!“ (Спомен на Б. Вапцарова. Картината „Испански патриот“ — в Дом-музей Н. Вапцаров, София.)

Май

Написва стихотворението „Испания“.

„Когато Никола Калъпчиев се готвеше да замине за Испания, той получаваше от ЦК на партията материали за случки и събития оттам. Споделяше с Вапцаров и му казваше: „Смирненски е признат певец на международния пролетариат, защото възпя Москва, червените ескадрони, Йохан, Карл Либкнехт и Роза Люксембург, а ти, ако възпееш революцията в Испания, ще възпееш международния пролетариат в борбата му с настъпващата реакция. (Елеонора Давчева. Безсмъртна дружба. — Пиринско дело, 6 дек. 1969.)

„Като комунист Вапцаров разбираше, че от изхода на грандиозната битка в Испания ще зависи и по-нататъшното развитие на световната политика. В стихотворението „Испания“ той каза онова, което се усещаше в тревожния му всекидневен интерес към битката на Пиренейския полуостров.

Сега за мене ти си участ.

Сега за мене си съдба.

Да, като „генерална репетиция“ на фашизма и международната реакция за една антисъветска война, битката за властта в Испания наистина стана участ, съдба на поета. И той беше дълбоко искрен и точен, когато казваше:

И аз участвам неотлъчно
в борбата ти за свобода.

(Г. Караславов. Срещи и разговори с Никола Вапцаров, с. 91—92.)

Май 21

Съветска полярна експедиция се настанява на лагер в зоната на Северния полюс за продължителни научни изследвания.

„Тази изключителна новина се разнесе мъгливо от София. За първи път в историята на човечеството учени начело с И. Д. Папанин успешно настаняват своя лагер за продължителна

научна дейност. Вапцаров със своето поетично въображение ни рисуваше картини от всекидневния живот на експедицията, подкрепяйки го с кратките новини в печата, за различните научни проблеми, занимаващи лагерниците в областта на хидрометеорологията, геофизиката и т.н. (Спомен на Б. Вапцарова).

Май 25—26

Чете пред близките си веселия разказ „Операцията“ от М. Зошченко, напечатан в „Банков съюз“ (бр. 596, 25 май 1937), получаван от Б. Вапцарова.

„Кольо беше весел човек и с наслада четеше разказите на българските и чуждестранните хумористи. По това време в къщи се говореше често за фейлетоните на Зошченко, Леонид Ленч, Илф и Петров и други съветски автори, чиито творби се печатаха в много вестници. Отделни реплики ние включвахме в нашия всекидневен разговор. Например, когато някой си миеше зъбите, цитирахме: „О, ти се обуржоазничи, употребяваш четка за зъби!“ и т.н. В един от разказите си Зошченко осмиваше някои сектанти, които примитивно тълкуват социалистическия бит“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Май — юни

Следи внимателно всички материали в печата по случай 40 години от убийството на Алеко Константинов, Ботевия специален лист „Той не умира“ и листа „Пенчо Славейков — 25 години от смъртта му“.

„След спирането на легалния прогресивен печат от правителството на политическия кръг „Звено“ хората на изкуството потърсиха място за изява в специалните листове, които се издаваха по случай някаква кръгла годишнина. От разговорите между Вапцаров и приятелите му в паметта ми са останали отделни моменти. Тогава четохме в къщи „До Чикаго и назад“, Кольо се интересуваше как Ал. Константинов е отразил Световното изложение в Чикаго. От Ботевия лист помня разговора му с Ангелушев и по-точно възхищението им от стихотворението „Хаджи Димитър“, Герда го прочете преведено на немски език и каза, че звучи повече като народна песен и няма тези силни образи, които Ангелушев ѝ обясняваше. А от Славейковия лист съм запомнила само разговорите около предсмъртните му думи: „Повече светлина ми дайте!“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Май — юни

Включва се в самодейния колектив на железничарите съгласно решенията на VI пленум на ЦК на БКП за масово навлизане в обществените организации.

„При вас ме изпраща др. Иван Вълев (машинист, наш много добър другар), казвам се Никола Ив. Вапцаров. Решихме да започнем с организирането на „Вечер на трезвеността“ и „говорящи вестници“ от името на железничарското въздържателно дружество. За 1 май уредихме вечер на трезвения по повод неотдавнашния конгрес на въздържателите в Горна Оряховица и две на „говорящи вестници“ на 2 юни. (Спомен на Богомил Н. Бошняков. — Софийски градски партийен архив.)

Юни — началото

За да се подпомогнат финансово, Бойка взема описи-застраховки за изчисление вечер след работа в къщи на името на Вапцаров.

„В началото на пролетта на 1937 г. в бившата БЗК банка — отделението за застраховки срещу градушка — постъпи др. Бойка Вапцарова, която наскоро след това ме запозна с другаря си — Никола Йонков Вапцаров.

Направи ми силно впечатление техният скромен външен вид. . . Личеше си, че живеят оскдно. По това време банката раздаваше на външни лица „описи-застраховки“ за изчисление — те се заплащаха на парче. Бойка почна да взема на името на Никола Йонков описи и те заедно работеха в къщи. По този повод се запознах с Н. Вапцаров и изразихме взаимни симпатии като бивши моряци от Морското машинно училище. (Стефан Грозданов. Години на лишения. — Литературен фронт, бр. 29, 20 авг. 1972.)

По указания на партията Вапцаров прави опити да влезе в редакцията на в. „Железничарски подем“. Свързва се с писателя Любомир Дойчев, уредник на вестника.

„Огнярската работа отнемаше у Кольо почти всичките му физически сили. Той се намираше на границата на сериозно туберкулозно заболяване, а нямаше даже възможност да се наспи със здрав човешки сън. Не се оплакваше, за да не ме тревожи, но глухата кашлица, липсата на апетит, жълтият цвят на кожата, говореха за лошото му състояние. А новата творческа среда от прогресивни хора на изкуството, големите международни събития вдъхновяваха неговото въображение за поезия и той трябваше „да краде от съня си“, за да не изостава от другарите си по перо. Аз се зарадвах, че той е превъзмогнал своята гордост и търси работа в печата. Едва след Девети септември разбрах, че е изпълнявал партийно поръчение. Кольо бе научил, че се е предложило към „Железничарски подем“ да се издава „Вестник за железничарските деца“ и при благоприятно разрешение на въпроса може да се открие и шатна единица към редакцията. Това насочи Вапцаров към детската тематика, въпреки че беше нова област за него. Той започна да пише поемата „Влак“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Юни 10

Вапцарови получават преведената от Хр. Радевски книжка „Любовната лирика в днешна Русия“ с надпис: „На Бойка сърдечен (с позволение, Кольо!) спомен, 10.6.1937 г., София, Хр. Радевски“ (Книжката — в Дом-музей Н. Вапцаров, София).

„Ние често ходехме на гости на ул. „Патриарх Евтимий“ 27, където живееше Хр. Радевски с Б. Ангелушев. Тези посещения за нас бяха истински празник, защото от тях научавахме литературни и политически новини, въобще всичко по-важно, каквото става по света. Ал. Жендов, Б. Ангелушев, Б. Дановски знаеха по няколко западни езици, четяха различни вестници и списания и с подробности ни информираха за всичко. Ангелушев бе спечелил някакъв конкурс на пощенски марки и се готвеше да замине за Световното изложение в Париж. Вечерта прекарахме чудесно. Христо даде на Кольо да прегледа направени от него нови преводи на съветски поети, а на мен ми подари книжката“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Юни — средата

Спечелва конкурса на Радио София с радиопиесата „Бент“.

„И на този конкурс първа награда не се даваше на никого, а втората награда от 1000 лв. бе спечелена от Никола Вапцаров. Ние се зарадвахме много. Кольо се утвърждаваше като литературно дарование. А и материално бяхме закъсали. Студентите напуснаха квартирата, та целия наем на апартамента от 1200 лв. легна на нас. От наградата на конкурса и от спечелените пари от описи-застраховки трябваше да си купим и някакви летни дрехи. Кольо си уши сив каша панталон и от по-груб сив плат — карирано сако. С лепената бяла риза, изтъкана от майка му, той беше даже елегантен. С този костюм и риза той се яви в съда по процеса на ЦК на БКП и с него бе разстрелян.

Помня, че двамата отидохме на ул. „Московска“ № 19, където се помещаваше Радио София. Аз останах да чакам в коридора и през това време се запознах с една възрастна жена от народа — певицата баба Настя Павлова. Отначало тя дипломатически ме разпита защо съм дошла и като разбра, че не ѝ заплашвам мястото, каза ми коя е и разговорът ни стана естествен. На връщане Кольо ми каза, че го е приел Йордан Стубел, познат на баща му, дълго и внимателно го разпитвал с какво се занимава и т.н.“ (Спомен на Б. Вапцарова).

Юни 7—20

Гледа филма „Луи Пастър“ в кино „Култура“ с Паул Муни и е под силното впечатление от играта на големия артист.

Юни 18

Вълнува се от полета на съветските авиатори през Северния полюс.

„По неуловими пътеки в София се разнесе слухът, че от Москва е излетял специален самолет с трима съветски авиатори, които за първи път в историята на въздухоплаването ще прелетят